

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 432–436.

Валерій СКИРДА,
Ірина СКИРДА

XII АРХЕОЛОГІЧНИЙ З'ЇЗД ЯК ФОРМА НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Наука є однією з функціональних сфер, яка має особливу вагу в науковій комунікації. Наукова комунікація являє собою особливим чином упорядковану систему соціальної взаємодії, спрямованої на пошук, накопичення та розповсюдження наукових знань про оточуючу дійсність, здійснених шляхом різноманітних каналів, засобів, форм та інститутів комунікацій. Саме стан наукової комунікації визначає життєздатність наукового співтовариства, ефективність професійного спілкування його учасників.

З XVII ст. в Європі формуються перші практики наукової комунікації, засновані на особистих зв'язках, зустрічах, листуванні. Саме мережі особистої комунікації лягли в основу формування соціальних структур в науці. Особиста комунікація, розростаючись, інституалізувалась у “наукові товариства” XIX ст. Згодом наукові комунікації еволюціонували за характером, структурою, формою наукових контактів. У науковій літературі аналізуються різні типи комунікативних мереж: “республіка ученості” (XVII ст.), “невидимий коледж” (XIX–XX ст.), “електронний невидимий коледж” [Решетникова, 2014].

Метою нашого дослідження є на прикладі організації та проведення XII Археологічного з'їзду (АЗ) у Харкові (1902) розглянути таку форму наукової комунікації як “невидимий коледж”, становлення та поширення якої припадає на XIX–XX ст. Гіпотеза про “невидимий коледж” вперше була висунута Дж. Прайсом і введена до наукового обігу в 60-х рр. XX ст. [Прайс, 1976]. Під “невидимим коледжем” Дж. Прайс розумів неформальні контакти між елітою найбільш продуктивних членів у середині дослідницької галузі. За визначенням дослідниці Є. Решетникової “невидимий коледж” – це комунікативне об'єднання дослідників, що працюють над новою перспективною проблематикою [Решетникова, 2014, с. 156]. Формування “невидимого коледжу” включає декілька фаз. Спробуємо на прикладі XII АЗ у Харкові простежити та проаналізувати їх.

Фаза перша – нормальна – це період відносно розрізненої роботи майбутніх учасників та їх послідовників над близькою за змістом проблематикою. Прикладом такої роботи можуть слугувати археологічні дослідження членів Імператорського Московського археологічного товариства (ІМАТ), які проводилися у різних регіонах Російської імперії. На цій фазі важливо встановити контакти між науковцями, визначити в загальних рисах програму розробки проблеми і оцінити її перспективність. З цією метою ІМАТ у 1900 р. створює Московський попередній комітет (МПК) з підготовки та проведення XII АЗ у Харкові. Його очолила графиня П. Уварова.

МПК розпочав свою роботу в січні 1900 р. До його складу увійшло 100 осіб – члени провідних наукових, дослідницьких товариств і установ Харкова, Москви, Києва, Одеси, Казані, Петербурга тощо. На їхньому тлі помітно виділялася делегація Харківського історико-філологічного товариства (ХІФТ). Основна задача МПК полягала в тому, щоб виробити правила майбутнього з'їзду, з'ясувати напрямки наукових досліджень цього наукового форуму, визначити актуальні для науковців питання. З цією метою учасники МПК почали формувати список питань, які б вчені хотіли винести на обговорення XII АЗ. Вони були розподілені за секціями, які передбачалися у роботі майбутнього з'їзду [Двенадцатый ..., 1902, с. 31–42].

15 квітня 1900 р. були затверджені Правила XII АЗ [Двенадцатый ..., 1902, с. 7–10]. Згідно з ними, усі підготовчі роботи покладалися на МПК, який мав право створювати місцеві комітети для проведення спільних робіт.

На цьому етапі спілкування між учасниками “невидимого коледжу” ведеться переважно через формальні канали. Яскравим прикладом чого є листування голови ІМАТ П. Уварової з

державними установами, з окремими дослідниками, навчальними закладами та науковими товариствами. Матеріали даної переписки зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України (Київ), відділу писемних джерел Державного історичного музею (Москва), Державного архіву Харківської області (Харків) тощо. На цій фазі учасники “невидимого коледжу” ще не вважають себе пов’язаними один з одним в середині певного об’єднання.

Наступна фаза – це фаза формування і розвитку мережі. Вона характеризується інтелектуальними і організаційними зрушеннями, що призводять до об’єднання дослідників в єдину систему комунікацій.

До основних заходів, що мали сприяти об’єднанню дослідників в єдину систему комунікацій в ході підготовки XII АЗ можна віднести наступні:

– створення та активна діяльність Харківського попереднього комітету (ХПК), що забезпечував основну роботу з підготовки та проведення XII АЗ [Скирда, 2004б];

– створення та організація діяльності допоміжних комітетів і комісій – у Ніжині, Новочеркаську, Катеринодарі, Курську, Полтаві, Воронежі, Катеринославі тощо [Матеріал ..., 1905];

– організація наукового пошуку:

✓ розробка програм для дослідження та збирання старожитностей [Труды ..., 1902, т. 1, с. 22–37];

✓ проведення наукових експедицій (археологічних, етнографічних та ін.) [Скирда, Скирда, 2012];

✓ систематизація отриманих даних;

✓ робота з дописувачами програм тощо;

– встановлення контактів ХПК з місцевими красзнавцями, дворянами, поміщиками, духовенством, народними учителями тощо, які могли бути корисними у справі підготовки XII АЗ.

На цій фазі взаємодія учасників “невидимого коледжу” будується на принципах співробітництва і співтворчості, а комунікація набуває стійкого прогресуючого характеру.

Прикладом активного співробітництва науковців на цьому етапі може слугувати організація та проведення наукових експедицій, яким передувала кропітка підготовча робота ХПК: узгодження наукових досліджень із МПК, місцевою владою, поліцією. Важливим каналом комунікації на цьому етапі є активне листування представників ХПК з усіма названими вище структурами і установами. Широкомасштабні наукові дослідження розпочалися в 1900 р. На червень членами ХПК було заплановано проведення розкопок курганів у Старобільському, Куп’янському, Ізюмському, Зміївському повітах. Для їх здійснення у Старобільській і Куп’янській повіті було направлено київську дослідницю К. Мельник, приват-доцентів Харківського університету С. Редіна, В. Савву та викладача гімназії Є. Трифільєва; в Ізюмський повіт – приват-доцента Харківського університету О. Покровського і викладача гімназії М. Федоровського; для вивчення старожитностей етнографічних і для збирання місцевих експонатів для виставки в Харківський повіт було командировано професора Харківського університету А. Краснова, в Ізюмський повіт – приват-доцента О. Покровського, у Старобільській – О. Радакову, в Охтирській – професора Харківського університету М. Сумцова; для дослідження архівів урядових установ і приватних осіб у Харківську губернію було направлено помічника бібліотекаря Харківського університету Д. Міллера, архіваріуса Історичного архіву ХІФТ Є. Іванова та викладача гімназії М. Плохинського. Ці призначення були розглянуті та схвалені на 5 засіданні ХПК 25 травня 1900 р. Усім науковцям були видані відкриті листи на проведення запланованих досліджень. Результати проведених наукових експедицій були досить плідними. Про це свідчать звіти їх учасників на 6, 7 та 8 засіданнях ХПК.

З новою силою робота наукових експедицій активізувалася у 1901 р. Ще в лютому на 10 засіданні ХПК Дмитро Багалій намітив ряд заходів, направлених на організацію спеціальних

відряджень для збирання різних старожитностей. З цією метою на літо 1901 р. були заплановані та проведення експедиції: для вивчення архівів (Є. Іванов, М. Плохинський), церковних старожитностей (Є. Редін), церковних архівів (А. Лебедев), говорів населення Курської губернії та старожитностей (М. Халанський), для збирання предметів для етнографічної виставки (А. Краснов, М. Сумцов, О. Покровський та ін.), для здійснення розкопок курганів (О. Покровський, Є. Трифільєв, М. Федоровський, проф. Л. Шепелевич).

Третя фаза – це фаза інтенсивного розвитку та реалізації програми основного напрямку наукових досліджень, здійснюваних за рахунок дій згуртованої групи, яку утворюють найбільш активні учасники мережі комунікацій. На цій фазі розробляються і друкуються результати найбільш важливих досліджень та проблем, що забезпечує ефект ланцюгової реакції. Дана фаза вирізняється максимальною концентрацією комунікацій.

До фази інтенсивного розвитку відноситься плідна робота самого XII АЗ, урочисте відкриття якого відбулося 15 серпня 1902 року. Він працював протягом 13 днів за участі 264 делегатів. Загальна кількість учасників сягала 400 осіб, серед яких були відомі академіки та науковці того часу: фахівці з археології, етнографії, історії, мистецтвознавства, лінгвістики, архівної справи тощо.

18 і 25 серпня 1902 р. відбулися наукові екскурсії до археологічних пам'яток поблизу Харкова – на Донецьке городище й до могильника біля с. Ніцахи.

Окрім пленарних засідань, працювали 9 відділень: первісних старожитностей, історико-географічних і етнографічних старожитностей, пам'яток мистецтв, нумізматики і сфрагістики, побуту домашнього, господарського, громадського, юридичного і військового, церковних старожитностей, старожитностей писемності та мови, старожитностей класичних, візантійських, східних і західноєвропейських, слов'янських старожитностей та археографічних пам'яток. На засіданнях відділень було заслухано й обговорено понад 90 доповідей [Известия ..., 1902].

Яскравою репрезентацією ґрунтовних підготовчих робіт до XII АЗ стала виставка, підготовка якої тривала протягом червня–серпня 1902 р. Вона складалася з восьми відділів: первісні старожитності, старожитності церковні, історичні старожитності, нумізматичний, етнографічний, картографічний, стародрукованих книг та рукописів [Каталог ..., 1902; Альбом ..., 1903]. Проблема підготовки та проведення цієї виставки була розглянута нами в окремій статті [Скирда, 2004а].

Результати найбільш важливих досліджень були надруковані в двох томах “Трудов Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда” [Труды ..., 1902], у “Известиях XII Археологического съезда в Харькове, 15–17 августа 1902 г.” [Известия ..., 1902]. Важливе значення для фахівців, як того так і нашого часу, мало видання “Каталога выставки XII Археологического съезда в г. Харькове” [Каталог ..., 1902] обсягом близько 900 сторінок.

Остання фаза “невидимого коледжу” – фаза інституалізації нового наукового напрямку, яка передбачає трансформацію наукової комунікації в академічну форму. Цій проблемі була присвячена наша окрема стаття “XII Археологічний з'їзд у м. Харкові та наукові академічні традиції в Україні” [Скирда, 2010]. Робота XII АЗ визначила спрямованість подальших наукових пошуків таких науковців як В. Городцов, В. Данилевич, В. Бабенко, О. Федоровський, Д. Багалій, Є. Редін та багатьох інших. У роботі з'їзду брали участь видатні дослідники, які вже були, або згодом стали членами різних наукових установ в Україні та за її межами.

Першою рефлексією та спробою переосмислення результатів XII АЗ стало видання трьох томів “Трудов XII Археологического съезда в Харькове. 1902” [Труды ..., 1905], “Альбома выставки XII археологического съезда в г. Харькове” [Альбом ..., 1903].

Після закінчення з'їзду більшість археологічних та етнографічних артефактів, представлених на виставці при XII АЗ перейшли у розпорядження Харківського університету та діючого при ньому ХІФТ. Дані колекції у подальшому стали основою для створення археологічного та етнографічного музеїв у м. Харкові [Рибальченко, 2003; Скирда, 1996; Скрипник, 1989, с. 47].

На останній фазі “невидимого коледжу” згуртована група розпадається. Її колишні члени створюють і очолюють самостійні наукові школи, напрямки та здійснюють власні наукові дослідження. І все розпочинається з початку, з першої фази. Підтвердженням цьому є підготовка та проведення наступних археологічних з'їздів: XIII – у Катеринославі та XIV – у Чернігові.

Таким чином, наведений нами матеріал доводить, що XII АЗ у повній мірі відповідає такій формі наукової комунікації як “невидимий коледж”. Археологічний з'їзд у Харкові як впливова форма обміну науковою інформацією стає тим комунікаційним центром, який поєднує професійний та аматорський дискурс, дає можливість поділитися своїм досвідом та знаннями досвідченим науковцям, залучити до наукової роботи молоді кадри, популяризувати науку в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

Альбом...

1903 Альбом виставки XII археологического съезда в г. Харькове. – М. – 25, LVI с., 300 илл.

Двенадцатый...

1902 Двенадцатый археологический съезд в Харькове в 1902 г. – М. – 42 с.

Известия...

1902 Известия XII Археологического съезда в Харькове, 15–17 августа 1902 г. – Харьков. – 238 с.

Каталог...

1902 Каталог виставки XII Археологического съезда в г. Харькове. – Харьков. – 897 с.

Материал...

1905 Материал, собранный для XII Съезда отделениями Предварительного комитета // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове: В 3-х т. – М. – Т. 2. – С. 519–590.

Прайс Д.Дж., Бивер Д.

1976 Сотрудничество в “невидимом колледже” // Коммуникация в современной науке. – М. – С. 335–350.

Решетникова Е.В.

2014 Научные коммуникации: эволюция форм, принципов организации // Современное коммуникационное пространство: анализ состояния и тенденции развития. – Новосибирск. – Ч. 1. – С. 154–159.

Рибальченко Л.Л.

2003 XII Археологічний з'їзд і розвиток музеїв Харківського університету // Восьмі Сумцовські читання. – Харків. – С. 5–7.

Скирда В.В.

1996 Харківський Археологічний музей під керівництвом О.С. Федоровського // Другі Сумцовські читання. – Харків. – С. 9–11.

Скирда В.В., Скирда І.М.

2012 XII Археологічний з'їзд у Харкові: 110 р. потому // Проблеми історії та археології України. – Харків. – С. 96.

Скирда І.М.

2004а Виставка XII Археологічного з'їзду у Харкові: організація та проведення // “Південний архів” (Історичні науки) – Херсон. – Вип. 14. – С. 46–56.

2004б Внесок Харківського Попереднього комітету в підготовку XII Археологічного з'їзду // Проблеми історії та археології України. – Харків. – С. 113–114.

2010 XII Археологічний з'їзд у м. Харкові та наукові академічні традиції в Україні // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – № 908: Сер. Історія. – Вип. 42. – С. 349–363.

Скрипник Г.А.

1989 Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. – К.: Наукова думка. – 304 с.

Труды ...

- 1905 Труды XII Археологического съезда в Харькове. 1902. В 3-х томах. – М. – Т. 1. – 751 с.; Т. 2. – 590 с.; Т. 3. – 427 с.
- 1902 Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда: В 2-х т. – Харьков. – Т. 1. – 549, 54, 18 с.; Т. 2. – 450, 241 с.

*Valeriy SKYRDA,
Marina SKYRDA*

THE XIIth ARCHAEOLOGICAL CONGRESS
AS A FORM OF SCIENTIFIC COMMUNICATION

In the article, using an example of preparation and holding of the XIIth Archaeological congress (1902) in Kharkiv, such form of scientific communication is being considered which in modern science got a name of “invisible college”. Submitted material in the article helps to claim that the archaeological congress in Kharkiv as an influential form of exchange of scientific information becomes the communicative center which unites professional and amateur discourse, gives an opportunity to share your experience and knowledge with experienced scientists, to attach to scientific work young cadres, to popularize science generally.